Original Article **Open Access**

Health Law Journal

2025; 3: e12

International ThinkTank of Human Dignity | The Bioethics and Health Law Institute | The Iranian Association of Medical Law

The International Responsibility of Governments to Compensate for Damage Caused by Climate Change and Food Security by Trawling on the High Seas

Marzieh Tavangar[1]

1. Medical Law Department, Faculty of Law, University of Science and Culture, Tehran, Iran

ABSTRACT

Background and Aim: Trawling, as a destructive fishing method, has garnered significant attention in international law due to its widespread impacts on marine ecosystems, climate change, food security and human rights. This study examines the international responsibility of the governments for employing this practice in the high seas and its obligations to compensate for the resulting damages. As one of the world's leading fishing powers, China utilizes a vast trawling fleet in international waters, contributing not only to the degradation of marine ecosystems and biodiversity loss but also to climate change exacerbation through greenhouse gas emissions associated with this industry. These activities threaten the food security of communities reliant on marine resources and infringe upon human rights, particularly those of indigenous populations and local fishers whose livelihoods depend on these ecosystems.

Methods: This study was conducted using an analytical-applied approach and was based on library research as well as an examination of international laws and documents.

Ethical Considerations: This study was conducted using an analytical-library method in compliance with ethical research principles. Academic integrity and proper citation of legal and scientific sources were observed. The authors declare no conflict of interest.

Results: This study suggests that governments must fulfill its responsibility by adopting sustainable fishing policies and engaging in international compensation mechanisms. Strengthening global oversight and establishing binding frameworks for damage reparation are critical steps toward achieving climate justice and safeguarding human rights.

Conclusion: Under international law, state responsibility is assessed based on customary rules and treaties such as the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) and the Paris Agreement. China's excessive trawling may constitute a breach of its obligations to protect the marine environment and mitigate climate impacts. However, the absence of a clear legal framework for compensating damages from such activities poses challenges to securing justice for affected parties. From a food security perspective, the depletion of fish stocks due to trawling jeopardizes sustainable access to food in vulnerable regions, while from a human rights standpoint; it violates fundamental rights such as the right to life and livelihood.

Keywords: Legal Review of Trawl Fishing; Exploitation of High Dead Resources; Food Security; Climate Change

Corresponding Author: Marzieh Tavangar; **Email:** marzyeh.tavangar@yahoo.com

Received: July 31, 2025; **Accepted:** September 18, 2025; **Published Online:** November 11, 2025

Please cite this article as:

Tavangar M. The International Responsibility of Governments to Compensate for Damage Caused by Climate Change and Food Security by Trawling on the High Seas. Health Law Journal. 2025; 3: e12.

Copyright©2025, the Authors. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format for any purpose, even commercially) and Adapt (remix, transform and build upon the material for any purpose, even commercially) under CC BY 4.0 terms.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

دسترسی آزاد | مقاله پژوهشی

مجله حقوق سلامت

دوره سوم، ۱۴۰۴

اندیشکده بین المللی کرامت انسانی | انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت | انجمن علمی حقوق پزشکی ایران

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در جبران خسارت ناشی از تغییرات اقلیمی و امنیت غذایی با صید ترال در دریاهای آزاد

مرضیه توانگر[۱]

۱. گروه حقوق پزشکی، دانشکده حقوق، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: صید ترال، به عنوان یکی از روش‌های مخرب ماهی‌گیری، به دلیل تأثیرات گسترده‌اش بر اکوسیستم‌های دریایی، تغییرات اقلیمی، امنیت غذایی و حقوق بشر، در کانون توجه حقوق بین‌الملل قرار گرفته است. این پژوهش به بررسی مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در استفاده از این روش در آب‌های آزاد و تعهدات آن در جبران خسارات ناشی از این فعالیت‌ها پرداخته است. چین، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین قدرت‌های صیادی جهان، با بهره‌گیری از ناوگان عظیم ترال در آب‌های بین‌المللی، نه‌تنها به تخریب زیست‌بوم‌های دریایی و کاهش تنوع زیستی دامن زده، بلکه با تشدید تغییرات اقلیمی از طریق انتشار گازهای گلخانه‌ای مرتبط با این صنعت، امنیت غذایی جوامع وابسته به منابع دریایی را تهدید کرده است. این اقدامات همچنین با نقض حقوق بشر، به ویژه حقوق جوامع بومی و صیادان محلی که معیشتشان به این منابع وابسته است، همراه بوده است.

روش: این پژوهش به روش تحلیلی ـ کاربردی و به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی قوانین و اسناد بین‌المللی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاق پژوهش رعایت شده است. امانتداری علمی و استناددهی صحیح منابع رعایت شده و مقاله فاقد هرگونه تعارض منافع می‌باشد.

یافته‌ها: در چهارچوب حقوق بین‌الملل، مسئولیت دولت‌ها بر اساس قواعد عام و معاهداتی چون کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره حقوق دریاها (UNCLOS) و توافق‌نامه پاریس ارزیابی می‌شود. صید ترال بی‌رویه توسط چین می‌تواند نقض تعهدات این کشور به حفاظت از محیط‌زیست دریایی و کاهش اثرات اقلیمی تلقی شود. با این حال، فقدان رژیم حقوقی مشخص برای جبران خسارات ناشی از این فعالیت‌ها، چالش‌هایی را در احقاق حقوق متضرران ایجاد کرده است. از منظر امنیت غذایی، کاهش ذخایر ماهی به دلیل صید ترال، دسترسی پایدار به غذا را در مناطق محروم به خطر انداخته و از منظر حقوق بشر، حقوق اولیه‌ای، چون حق حیات و معیشت را نقض کرده است.

نتیجه‌گیری: این مطالعه پیشنهاد می‌کند که دولت‌ها باید با اتخاذ سیاست‌های پایدار صیادی و مشارکت در مکانیزم‌های بین‌المللی جبران خسارت، مسئولیت خود را ایفا کند. تقویت نظارت بین‌المللی و ایجاد سازوکارهای الزام‌آور برای جبران خسارات، گامی ضروری در راستای تحقق عدالت اقلیمی و حفاظت از حقوق بشر است.

واژگان کلیدی: بررسی حقوقی صید ترال؛ بهره‌برداری از منابع دریاهای آزاد؛ امنیت غذایی؛ تغییرات اقلیمی

نویسنده مسئول: مرضیه توانگر؛ **پست الکترونیک:** marzyeh.tavangar@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۹؛ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۴/۰۶/۲۷؛ **تاریخ انتشار:** ۱۴۰۴/۰۸/۲۰

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Tavangar M. The International Responsibility of Governments to Compensate for Damage Caused by Climate Change and Food Security by Trawling on the High Seas. Health Law Journal. 2025; 3: e12.

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

مقدمه

دریاهای آزاد به عنوان بخشی از اقیانوس‌ها که خارج از صلاحیت دولت‌ها هستند، به عنوان منبع مهمی از تأمین نیازهای حیاتی بشر بوده‌اند. وجود ماهی‌ها، جلبک‌ها، سخت‌پوستان و سایر موجودات آبزی که برای تهیه غذای مردم حائز اهمیت بسیار بوده، باعث حساسیت بین‌المللی برای نظارت بر این بخش شده است. بدون شک بهره‌برداری آزاد و بدون چهارچوب قانونی از این منبع مهم، موجب تخریب اکوسیستم دریایی و کاهش منابع غذایی به خصوص برای کسانی که به طور عمده از این منبع تغذیه می‌کنند، خواهد شد.

اگرچه مقالات انگشت‌شماری در مورد حقوق دریاها و بهره‌برداری از دریاهای آزاد مطالبی بیان کرده‌اند، اما با توجه به رویکرد جدید دولت چین در صید بی‌رویه ترال از این منابع و آسیبی که این مسأله به امنیت غذایی ساحل‌نشینان به ویژه در کشور ما وارد کرده است، کار حقوقی انجام نشده است. از این حیث این موضوع به این شکل و از بعد مسئولیت حقوق دولت‌ها در نقض قوانین بین‌المللی برای اولین‌بار در ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مسأله مورد بحث این مقاله، بررسی مسئولیت بین‌المللی دولت‌هایی مانند چین است. اینکه اگر کشوری مانند چین با ناوگان بسیار بزرگ دریایی خود در آب‌های آزاد اقدام به صید بی‌رویه ترال یا صنعتی نماید و از این حیث ساحل‌نشینان و افرادی که عمده منبع غذایی آنان از طریق دریا و آبزیان تأمین می‌گردد، تحت فشار قرار بگیرند، این مسأله با امنیت غذایی و حقوق بشر ارتباط مستقیم پیدا می‌نماید. از این رو باید ابزارهای بین‌المللی برای مسئولیت این‌گونه کشورها و ممانعت از روند این اقدامات مورد بررسی قرار گیرد.

در دنیایی که افزایش بی‌رویه جمعیت در آن، نگرانی‌های عمده‌ای را در زمینه تأمین غذا برای انسان‌ها مطرح می‌کند، این قبیل اقدامات غیر اصولی می‌تواند جمعیت بسیار زیادی را که یا غذای دریایی منبع اصلی پروتئین آن‌ها است یا از طریق صید دریایی امرار معاش می‌کنند، دچار مشکلات جدی نماید. کما اینکه اعتراضات گسترده ماهی‌گیران جنوب ایران در این زمینه خود به خوبی نشان‌دهنده اهمیت این موضوع برای کشور ما نیز هست.

دسترسی عادلانه به غذا، یکی از اصول اساسی حقوق بشر است و هیچ کشوری حق ندارد به دلیل قدرت و امکانات این حق را از دیگران سلب نماید. تغییرات اقلیمی به طور مستقیم دسترسی به غذا را تحت تأثیر قرار داده و امنیت غذایی را به یک بحران حقوق بشری تبدیل کرده است (۱). حق بر غذا به عنوان یک حق بشری اساسی در اسناد بین‌المللی مانند ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به رسمیت شناخته شده است.

سؤال اصلی این پژوهش اینجاست که دولت‌ها تا چه اندازه نسبت به تغییرات اقلیمی بر امنیت غذایی مسئول هستند؟

فرضیه قابل ارائه آنکه با وجود آزادی در استفاده از منابع دریاهای آزاد این آزادی نمی‌تواند به تضییع حقوق دیگر کشورها و مردم جهان منجر گردد و بی‌شک چنین استفاده‌ای موجب مسئولیت بین‌المللی برای کشور متخلف خواهد بود.

اهمیت موضوع در فشارهای اقتصادی و معیشتی است که برای ساحل‌نشینان به ویژه در کشور خودمان و مردم جنوب در تأمین غذا و در کسب و کار معاش آنان ایجاد شده و همه از این وضعیت گلایه دارند، اگرچه دولت چین در آب‌های آزاد در حال صید صنعتی است، اما عوارض آن در کل منطقه به ویژه آب‌های ساحلی و حریم دریایی کشور ما نیز پدیدار شده است، به علاوه که ماهی‌گیران جنوب کشور نیز گاهی از حریم آب‌های داخلی خارج شده و در آب‌های آزاد اقدام به ماهی‌گیری می‌نمایند.

روش

این پژوهش رویکردی حقوقی ـ تحلیلی با تکیه بر قوانین بین‌المللی و رویه قضایی و عملی دارد تا بتواند بهترین راه حل را برای این معضل جهانی به ویژه ماهی‌گیران جنوب ایران بیابد.

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها

در چهارچوب حقوق بین‌الملل، مسئولیت دولت‌ها بر اساس قواعد عام و معاهداتی چون کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره حقوق دریاها (UNCLOS) و توافق‌نامه پاریس ارزیابی می‌شود. صید ترال بی‌رویه توسط چین می‌تواند نقض تعهدات این کشور به حفاظت از محیط‌زیست دریایی و کاهش اثرات اقلیمی تلقی شود. با این حال، فقدان رژیم حقوقی مشخص برای جبران خسارات ناشی از این فعالیت‌ها، چالش‌هایی را در احقاق حقوق متضرران ایجاد کرده است. از منظر امنیت غذایی، کاهش ذخایر ماهی به دلیل صید ترال، دسترسی پایدار به غذا را در مناطق محروم به خطر انداخته و از منظر حقوق بشر، حقوق اولیه‌ای چون حق حیات و معیشت را نقض کرده است.

بحث

۱. تأثیر زیست‌محیطی صید ترال در دریاهای آزاد و چالش‌های امنیت غذایی: مطابق با کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق دریا (۲) دریاهای آزاد به مناطقی از اقیانوس‌ها اطلاق می‌شود که فراتر از منطقه انحصاری، اقتصادی دولت‌های ساحلی، یعنی بیش از ۲۰۰ مایل دریایی از خط مبدأ ساحلی قرار دارند. بر اساس ماده ۸۶ این کنوانسیون، این مناطق برای استفاده همه کشورها، چه ساحلی و چه محصور در خشکی آزاد هستند. منابع غذایی دریاهای آزاد به دلیل تعلق‌نداشتن به هیچ کشوری به عنوان «میراث مشترک بشریت» تلقی می‌شوند و بهره‌برداری از آن‌ها تابع اصول و قواعد بین‌المللی است.

ترال کشی یا صید ترال (Trawling) یک روش ماهی‌گیری است که شامل کشیدن تور ماهی‌گیری در آب پشت یک یا چند قایق است (۳). صید ترال با تخریب ذخایر ماهی و آسیب‌رساندن به اکوسیستم‌های دریایی که برای منابع غذایی پایدار بسیار مهم هستند، بر امنیت غذایی جهان تأثیر می‌گذارد. صید ترال حق بر محیط زیست سالم و ارزش‌های متعالی آن را مخدوش می‌کند (۴). در روش صید ترال، از تور ماهی‌گیری بزرگی به شکل قیف استفاده می‌شود که به پشت شناور بسته می‌شود و در اعماق مختلف آبزیان را با ضریب پوشش ۹۰ درصد صید می‌کند و به زیست‌بوم دریایی آسیب جدی وارد می‌کند. ماهیت مخرب ترالِ کف منجر به تخریب زیستگاه‌ها و صید جانبی می‌شود و نه‌تنها گونه‌های هدف، بلکه تنوع زیستی گسترده‌تر دریاییِ ضروری برای امنیت غذایی را تهدید می‌کند. این وضعیت، ناامنی غذایی را تشدید می‌کند، به ویژه در جوامع آسیب‌پذیر که به ماهی به عنوان منبع اصلی پروتئین وابسته هستند. پیامدهای حقوق بشر عمیق است، زیرا دسترسی به مواد غذایی کافی یک حق اساسی است که به طور فزاینده توسط شیوه‌های ماهی‌گیری غیر پایدار به خطر می‌افتد.

صید بی‌رویه ترال نه‌تنها میزان ماهی‌های قابل صید را کاهش می‌دهد، حتی با صید ماهی‌های بسیار کوچک که غذای ماهی‌های قابل صید هستند و در نتیجه کمبود غذا برای این دسته از ماهی‌ها و مهاجرت آنان به مناطق دیگر، عملاً زمینه تغییرات اقلیمی برای تأمین غذا از دریا را فراهم می‌آورد. بنابراین استفاده از این روش ماهی‌گیری در دریاهای آزاد، تأثیر مستقیم بر تغییرات اقلیمی و دسترسی به منابع غذایی دارد. این مسأله به صورت واضحی با حق بشری ساحل‌نشینان که عمده مصرف خود را از دریا تأمین می‌نمایند، در تعارض است.

ترالِ کف زیستگاه‌های دریایی را از بین می‌برد، گونه‌های غیر هدف را اسیر می‌کند و منجر به از بین‌رفتن تنوع زیستی می‌شود (۵). گونه‌های حساس مانند کوسه‌ها شاهد کاهش ۶۹ درصدی در مناطق شدید ترال شده‌اند که نشان‌دهنده اختلال شدید اکولوژیک است (۶). این عمل به بهره‌برداری بیش از حد از ذخایر ماهی کمک می‌کند و بسیاری از گونه‌ها به طور کامل یا بیش از حد مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند (۷).

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

صید صنعتی یا ترال جمعیت ماهی را کاهش می‌دهد که برای امنیت غذایی بسیار مهم است، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که ماهی منبع اصلی پروتئین است. دوام اقتصادی شیلاتی تهدید می‌شود، زیرا پایداری طولانی‌مدت ذخایر ماهی به خطر می‌افتد و منجر به کمبود مواد غذایی بالقوه می‌شود (۸).

امنیت غذایی به معنای دسترسی فیزیکی و اقتصادی همه افراد به غذای کافی، سالم و مغذی تعریف می‌شود (۹). کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل حق بر غذا را به دسترسی پایدار به منابع طبیعی پیوند داده است (۱۰). پیامدهای استفاده از صید صنعتی تا مرزهای آب‌های ساحلی برای ساحل‌نشینان و به طور خاص ساحل‌نشینان جنوب ایران که منبع تغذیه و کار و درآمد آنان از طریق صید ماهی است، باعث فقر، بیکاری و در نهایت مهاجرت اجباری می‌شود. ناامنی غذایی همچنین به یک چالش جدی جهانی تبدیل شده است. حقوق بشر بین‌الملل می‌تواند نقش مهمی در هدایت دولت‌ها به منظور پاسخ به عدم امنیت غذایی و تغذیه به ویژه در میان گروه‌های حساس ایفا کند (۱۱).

جوامعی که برای معیشت خود به ماهی‌گیری وابسته هستند، با کاهش ذخیره ماهیان با آسیب‌پذیری فزاینده رو بخ رو هستند که مسائل مربوط به حاکمیت غذایی و حقوق اقتصادی را برانگیخته است. بهره‌برداری از منابع دریایی اغلب در مناطقی رخ می‌دهد که حقوق محلی نادیده گرفته می‌شود و نابرابری‌های اجتماعی را تشدید می‌کند.

۲. مواد و اصول قانونی در بهره‌برداری از منابع غذایی دریاهای آزاد: کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق دریاها (UNCLOS) که در سال ۱۹۸۲ به تصویب رسید و در سال ۱۹۹۴ لازم‌الاجرا شد، مهم‌ترین سند حقوقی بین‌المللی در زمینه استفاده از دریاهاست. ماده ۸۷ این کنوانسیون، آزادی دریاهای آزاد را تعریف می‌کند که شامل آزادی ماهی‌گیری نیز می‌شود. با این حال این آزادی مطلق نیست و با محدودیت‌هایی همراه است که در مواد بعدی کنوانسیون و سایر معاهدات بین‌المللی تشریح شده‌اند.

یک نتیجه مهم و قابل توجه از رعایت اصول این کنوانسیون حفظ محیط زیست دریایی از آلودگی و همچنین حفظ تنوع زیستی دریایی برای توسعه پایدار است (۱۲). این کنوانسیون بر حق استفاده همه کشورها از منابع دریایی تأکید دارد و در عین حال با چهارچوب‌بندی نحوه استفاده بر تعادل منافع همه کشورها نظارت می‌کند، چه کشورهای ساحلی و چه کشورهای محصور در خشکی.

در این کنوانسیون برای حفاظت از زیست دریایی بر اصول مختلفی تکیه شده است، از جمله این اصول، اصل همکاری، اصل میراث مشترک بشریت، اصل آلاینده، اصل احتیاط، اصل ارزیابی اثرات احتمالی محیطی بر فعالیت‌ها و اصل پایداری. اصل احتیاط، عمدتاً در نتیجه بیانیه ۱۹۹۲ ریو و دستور کار ۲۱ (که اقیانوس‌ها را از منظر زیست‌محیطی جهانی مورد بحث قرار می دهد)، به یک اصل مهم در زمینه محیط زیست دریایی تبدیل شده است. اصل احتیاط عنصری کلیدی است که بر بعد جدیدی در حقوق بین‌الملل با هدف حفاظت از محیط زیست دریایی و حفاظت از گونه‌های دریایی تمرکز دارد. به طور سنتی، پس از ارائه شواهد قانع‌کننده مبنی بر احتمال وقوع آسیب، الزامی برای جلوگیری از آسیب فرامرزی وجود داشت. با این حال، اصل احتیاط، حتی زمانی که عدم اطمینان در مورد درجه خاصی از خطر مربوط به آسیب زیست‌محیطی وجود دارد، نیاز به اقدام دارد. در مورد ماهی تن آبی باله جنوبی، ITLOS اقدامات موقتی را بر اساس ماده ۲۹۰ UNCLOS اعطا کرد تا ژاپن را از اجرای یک برنامه ماهی‌گیری آزمایشی بازدارد و طرفین را تشویق کرد تا با احتیاط عمل کنند تا اقدامات حفاظتی مؤثر را تضمین کنند، اما اکثریت ITLOS معتقد نبودند که اصل احتیاط یک مفهوم حقوقی است. گنجاندن اصل احتیاط در UNCLOS این اصل را به مفهومی الزام‌آور تبدیل می‌کند.

توسعه پایدار را می‌توان توسعه‌ای دانست که نیازهای حال حاضر را بدون به خطرانداختن توانایی نسل‌های آینده برای برآوردن نیازهایشان برآورده می‌کند. بدیهی است که دخالت بشر در توسعه اکولوژیکی و اقتصادی اقیانوس‌ها وجود دارد. ICJ این ایده اساسی را در پرونده پروژه Gabcikova-

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

Nagymaros گنجانده است. معاهدات مختلف و موافقت‌نامه‌های غیر الزام‌آور مربوط به حفاظت از منابع زنده دریایی این مفهوم را معرفی می‌کنند، مانند بخش ۲ موافقت‌نامه ذخایر ماهی سازمان ملل در سال ۱۹۹۵ و بخش یک، دو و هفت. گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ در مورد اقیانوس‌ها و حقوق دریاها به طور خاص بر تأثیر توسعه پایدار بر اقیانوس‌ها متمرکز شده است (۱۳).

مطابق مواد ۱۱۷ و ۱۱۸ این کنوانسیون دولت‌ها موظفند در راستای محافظت از منابع زنده دریاهای آزاد با همدیگر همکاری کرده و اقدامات لازم را انجام دهند. این اقدام می‌تواند از طریق سازمان‌های منطقه‌ای شیلات (RFMOs: Regional Fisheries Management Organizations) که وظیفه تنظیم صید و جلوگیری از بهره‌برداری بیش از حد را دارند، انجام پذیرد. اصل ۱۱۹ این کنوانسیون نیز دولت‌ها را موظف می‌کند که میزان صید مجاز را بر اساس داده‌های علمی تعیین کنند تا از انقراض نسل خاصی از موجودات دریایی جلوگیری شود. این اصل را می‌توان یکی از اصول مدیریتی با بازخورد حقوقی در استفاده از آزاد را تعیین کرده و دولت‌ها را از صید بی‌رویه‌ای که به اکوسیستم دریایی آسیب می‌رساند، منع کرده است.

در مارس ۲۰۲۳، پس از یک دهه مذاکره، کشورهای عضو سازمان ملل به توافقی تاریخی تحت عنوان «معاهده دریاهای آزاد» دست یافتند. این معاهده که به عنوان الحاقیه‌ای به UNCLOS عمل می‌کند، هدفش حفاظت از ۳۰ درصد آب‌های جهان تا سال ۲۰۳۰ است. این توافق بر ایجاد مناطق حفاظت‌شده دریایی (MPAs: Marine Protected Areas) در دریاهای آزاد و انجام ارزیابی‌های زیست‌محیطی قبل از بهره‌برداری تأکید دارد. این معاهده می‌تواند محدودیت‌های بیشتری بر صید در دریاهای آزاد اعمال کند و دولت‌ها را به همکاری نزدیک‌تر در حفاظت از منابع غذایی ملزم سازد.

علاوه بر معاهده فوق، معاهده ۱۹۹۵ سازمان ملل (۱۴) در مورد ذخایر ماهیان مهاجر و گونه‌های با مهاجرت گسترده نیز چهارچوب تکمیلی برای مدیریت استفاده از دریاهای آزاد ارائه می‌دهد. این معاهده بر لزوم همکاری بین‌المللی و استفاده از رویکرد احتیاطی در صید تأکید دارد. این موارد نشان می‌دهد که هرچند دریاهای آزاد در صلاحیت و نظارت هیچ کشور خاصی نیستند، اما بهره‌برداری بی‌ضابطه و قانون از آن می‌تواند عواقب گسترده‌ای برای منابع غذایی همه انسان‌ها ایجاد نماید.

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانات و گیاهان وحشی در معرض انقراض ۱۹۷۳ (۱۵)، کنوانسیون تنوع زیستی ۱۹۹۲ (۱۶)، کنوانسیون سازمان ملل در چهارچوب تغییر اقلیم در سازمان ملل ۱۹۹۲ (۱۷)، کنوانسیون سازمان تون ماهیان اقیانوس هند ۱۹۹۱ (۱۸)، کنوانسیون سازمان ملل راجع به حفظ و مدیریت ذخایر ماهیان مهاجر و دوکاشانه‌ای ۱۹۹۵ (۱۹) و مجموعه قواعد صید مسئولانه فائو ۱۹۹۵ (۲۰) از جمله قواعد بین‌المللی در راستای حفظ زیست بوم‌های دریایی هستند.

سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)، در ماده ۵ و ۶ قواعد صید مسئولانه از دولت‌ها، سازمان‌های ماهی‌گیری ناحیه‌ای و منطقه‌ای می‌خواهد تا با رویکردی احتیاطی از منابع طبیعی و موجودات زنده محیط زیست دریاها حفاظت کنند. بند ۶ ماده ۶ این دستورالعمل از دولت‌ها می‌خواهد در مراحل ماهی‌گیری، تمهیدات احتیاطی لازم برای حفظ محیط زیست دریایی را مد نظر قرار دهند و ابزارها و شیوه‌های ماهی‌گیری انتخابی و ایمن برای محیط زیست را تا حد امکان توسعه دهند تا تنوع زیستی و ساختار جمعیت و زیست‌بوم آبی حفظ شود. کشورها و استفاده‌کنندگان از زیست‌بوم آبی باید ضایعات، صید گونه‌های غیر هدف، اعم از گونه‌های ماهی و غیر ماهی و تأثیرات برگونه‌های وابسته را به حداقل برسانند. کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد جمعیت ماهی‌های تجاری و جمعیت ماهی‌های مهاجر (۱۹۹۵ م.) از دولت‌های عضو و سازمان‌های تجاری می‌خواهد تا با اتخاذ رویکردی احتیاطی و ارتقای سطح کیفی و علمی ماهی‌گیری به محیط زیست دریایی آسیب کمتری وارد کنند. این کنوانسیون در بند «g» ماده ۵ به حفاظت از تنوع زیستی و محیط زیست

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

دریایی و در بند ۱ ماده ۶ بر اتخاذ رویکرد احتیاطی در بهره‌برداری از منابع دریایی به منظور حفظ منابع زنده دریایی و حفاظت از محیط زیست دریایی تأکید می‌کند.

۳. مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها: مستند به ماده ۹۲ کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق دریاها (UNCLOS) کشتی‌هایی که در دریاهای آزاد فعالیت می‌کنند، تحت صلاحیت انحصاری دولت صاحب پرچم خود هستند. این بدان‌معناست که دولت‌ها وظیفه دارند بر فعالیت ناوگان صیادی خود نظارت کرده و قوانین بین‌المللی را اجرا کنند. این بدان‌معناست که دولت‌ها نمی‌توانند از زیر بار مسئولیت کشتی‌های صیادی کشور خود شانه خالی کنند.

ضمانت اجرای نقض قوانین بین‌المللی در بهره‌برداری از آب‌های آزاد، ایجاد تحریم‌هایی علیه دولت متخلف توسط سازمان تجارت جهانی (WTO: World Trade Organization) یا شورای امنیت سازمان ملل متحد است. اصل جلوگیری از آسیب زیست‌محیطی فرامرزی در زمینه دریایی هنوز توسط هیچ دادگاه یا مراجع رسیدگی بین‌المللی اعمال نشده است. شعبه حل اختلافات بستر دریا در دیوان بین‌المللی حقوق دریا مطابق ماده ۱۸۶ کنوانسیون مسئول رسیدگی به اختلافات ناشی از آسیب‌های زیست‌محیطی در بستر دریا است. شعبه حل اختلافات بستر دریا به تقاضای مجمع یا شورا در مورد سؤالات حقوقی مربوط به حدود و چهارچوب فعالیت‌هایشان، نظرهای مشورتی خواهد داد. این اظهار نظرها یک موضوع فوری تلقی خواهند شد (ماده ۱۹۱ کنوانسیون).

با توجه به اینکه ماهی‌ها به صلاحیت‌های ملی احترام نمی‌گذارند، مدت‌هاست درک شده که همکاری بین دولت‌ها برای اداره دریا ضروری است. این موضوع در پرونده صلاحیت ماهی‌گیری (بریتانیا علیه ایسلند) مورد تأکید قرار گرفت، جایی که ICJ اعلام کرد، موظف است به حقوق سایر کشورها در مورد مسائل مربوط به حفاظت توجه شود. دیوان بین‌المللی دادگستری این وظیفه را به عنوان یک تعهد بر عهده دولت‌ها می‌دانست که هنگام تصمیم‌گیری در مورد اقدامات لازم برای حفظ و توسعه منابع شیلات، با هم عمل کنند. در پرونده MOX Plant، ITLOS اعلام کرد که در قسمت XII UNCLOS وظیفه همکاری در جلوگیری از آلودگی محیط زیست دریایی وجود دارد (۱۳).

۴. مشکلات عملی و اجرایی قوانین بین‌الملل: با وجود اینکه چهارچوب‌های حقوقی مشخصی در استفاده از منابع غذایی دریاهای آزاد وجود دارد، اما اجرای قوانین همواره با چالش‌هایی مواجه است. عدم نظارت کافی یکی از این چالش‌ها است. گستردگی بیش از حد آب‌های آزاد و عدم امکان نظارت و حضور دائمی دولت‌ها در این مناطق منجر به صیدهای غیر قانونی شده که تخمین زده می‌شود این میزان بین ۱۱ تا ۲۶ میلیون تن ماهی در سال باشد (۲۱).

یکی از مهم‌ترین مشکلات در اجرای این قوانین، نقاط ضعف در ملیت کشتی‌ها و مفهوم «پیوند واقعی» میان کشتی و پرچم آن است. مطابق ماده ۹۲ کنوانسیون کشتی‌ها تحت صلاحیت صاحب پرچم خود هستند. فقدان دستورالعمل‌های روشن می‌تواند منجر به سوءاستفاده از این پرچم‌ها شود و کشتی‌های متخلف از پرچم سایر کشورها استفاده نمایند (۲۲). این ابهام می‌تواند منجر به سوءاستفاده کشورهای متخلف شود.

چالش و مشکل بعدی در این زمینه تعارض منافع دولت‌ها است. اغلب بین منافع اقتصادی کوتاه‌مدت و محافظت طولانی‌مدت از منابع تعارض وجود دارد. بعضی از کشورها، از جمله چین و ژاپن با داشتن ناوگان‌های بزرگ صیادی تمایل بیشتری به بهره‌برداری حداکثری از منابع دریاهای آزاد دارند، آن هم در شرایطی که غذاهای دریایی در این دو کشور منبع اولیه و اصلی تأمین غذا محسوب می‌شود، اما کشورهای در حال توسعه مانند ایران بیشتر خواستار دسترسی عادلانه به این منابع غذایی هستند.

یکی از چالش‌های جدی در این زمینه، اجرای اصل ۱۱۹ کنوانسیون سازمان ملل متحد در حقوق دریاها است. در این اصل همان‌گونه که بیان شد، دولت‌ها موظف شده‌اند که صید ناوگان‌های صیادی خود را به گونه‌ای مدیریت کنند که باعث

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

انقراض یا از بین‌رفتن یک نسل از ماهی‌های خوراکی نگردد. بی‌شک اجرای چنین مدیریتی مستلزم داشتن داده‌های کافی در مورد آبزیان است که در بسیاری از موارد چنین اطلاعاتی وجود ندارد و زمینه را برای دفاعیات بی‌اساس یا غیر قابل اثبات دولت‌ها فراهم می‌نماید.

۵. بررسی موردی: در دهه‌های اخیر، رشد تصاعدی ناوگان صیادی چین در دریاهای آزاد موجب نگرانی‌های گسترده‌ای در جامعه جهانی شده است. چین با در اختیارداشتن بزرگ‌ترین ناوگان ماهی‌گیری دوربرد جهان، نقشی مهم در بهره‌برداری بی‌رویه از منابع زنده دریایی ایفا می‌کند. این فعالیت‌ها نه‌تنها تهدیدی برای پایداری محیط زیست دریایی هستند، بلکه سؤالاتی جدی درباره مسئولیت مدنی دولت چین در قبال خسارات زیست‌محیطی و حقوقی ناشی از این صید بی‌رویه به وجود آورده‌اند.

مطابق با حقوق بین‌الملل، دولت‌ها موظف‌اند اطمینان حاصل کنند که فعالیت‌های تحت صلاحیت یا کنترل آن‌ها به محیط زیست سایر کشورها یا مناطق ماورای صلاحیت ملی آسیب نرساند (اصول اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲، اصل ۲۱ و اعلامیه ریو ۱۹۹۲، اصل ۲). فعالیت‌های ناوگان صیادی چین که اغلب با حمایت مالی، سوخت یارانه‌ای و معافیت‌های مالیاتی همراه‌اند، در برخی موارد به نقض صریح این اصول منجر شده‌اند. گزارش‌های متعددی از سوی سازمان‌های غیر دولتی و نهادهای نظارتی مانند Environmental Justice Foundation و Global Fishing Watch حاکی از آن است که کشتی‌های چینی به صورت غیر قانونی یا گزارش‌نشده (IUU Fishing) در مناطق حفاظت‌شده یا بدون هماهنگی با کشورهای ساحلی اقدام به صید می‌کنند.

با توجه به اصل مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها که در ماده ۱ پیش‌نویس «طرح مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال غیر قانونی بین‌المللی (ILC Articles on State Responsibility)» (۲۰۰۱ م.) آمده است، چنانچه اثبات شود دولت چین آگاهانه یا از روی بی‌مبالاتی در پیشگیری از چنین اعمالی کوتاهی کرده است، ممکن است به عنوان ناقض حقوق بین‌الملل شناخته شود. افزون بر آن، در چهارچوب کنوانسیون ملل متحد در مورد حقوق دریاها (UNCLOS)، دولت‌ها متعهد شده‌اند که همکاری بین‌المللی برای حفظ منابع زنده دریایی را گسترش داده و از بهره‌برداری ناپایدار جلوگیری کنند (ماده‌های ۶۱، ۸۷ و ۱۱۹).

با این حال، دفاع چین غالباً بر این است که فعالیت‌های ناوگان ماهی‌گیری‌اش تابع قوانین ملی هستند و دولت اقدامات نظارتی خود را تقویت کرده است. با وجود این ادعاها، بسیاری از تحلیلگران معتقدند که اقدامات نظارتی دولت چین هنوز با استانداردهای شفافیت و پاسخگویی بین‌المللی فاصله دارد.

در نتیجه، با توجه به حجم و شدت تخلفات صورت‌گرفته توسط ناوگان صیادی چین در دریاهای آزاد، به نظر می‌رسد که دولت چین می‌تواند از نظر حقوق بین‌الملل، مشمول مسئولیت مدنی گردد، به ویژه اگر اثبات شود که این اقدامات منجر به خسارت زیست‌محیطی یا نقض حقوق دولت‌های ثالث شده‌اند. آینده مسئولیت‌پذیری دولت‌ها در این حوزه نیازمند افزایش همکاری‌های چندجانبه، ارتقای شفافیت در گزارش‌گیری از صید و فشارهای دیپلماتیک سازمان‌های بین‌المللی است.

مسئولیت مدنی و بین‌المللی چین می‌تواند در قالب «اصل آلوده‌کننده» زیست‌محیطی مطرح گردد. در شرایطی که نحوه بهره‌برداری ناوگان صیادی این کشور موجب تخریب اکوسیستم دریایی، تغییرات اقلیمی و کاهش ذخایر ماهی در مناطق پر صید شده است. کاهش یارانه‌های صیادی، افزایش همکاری و نظارت، از جمله مواردی هستند که می‌تواند اثرات زیانبار این اقدام را کاهش دهد.

نتیجه‌گیری

حد و حدود قانونی دولت‌ها برای استفاده از منابع غذایی دریاهای آزاد، ترکیبی از آزادی‌ها و مسئولیت‌هاست که در چهارچوب حقوق بین‌الملل تعریف شده است. کنوانسیون UNCLOS و معاهدات مکمل آن، ضمن به رسمیت‌شناختن حق ماهی‌گیری، دولت‌ها را به حفاظت از این منابع و همکاری

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

بین‌المللی ملزم می‌کنند. با این حال، چالش‌های اجرایی و تعارض منافع نشان می‌دهد که قوانین موجود به تنهایی کافی نیستند و نیاز به تقویت نظارت، همکاری و تعهد جهانی وجود دارد. معاهده جدید دریاهای آزاد گامی مهم در این مسیر است، اما موفقیت آن به اجرای مؤثر توسط دولت‌ها بستگی دارد، هرچند در طی سال‌ها مذاکراتی در راستای شرح و تفسیر این کنوانسیون انجام گرفته و در جهت مثبت حرکت کرده است، اما هنوز مسائل حل‌نشده بسیاری وجود دارد. از آنجا که این موضوع با تأمین غذای انسان‌ها سروکار دارد و به حقوق بشر ارتباط مستقیم پیدا می‌کند، حل مسائل مبهم آن اهمیت ویژه می‌یابد، در حالی که ترال دریایی چالش‌های قابل توجهی را برای امنیت غذایی و حقوق بشر ایجاد می‌کند، عده‌ای معتقدند که شیوه‌های ماهی‌گیری پایدار و آبزی‌پروری می‌تواند این تأثیرات را کاهش دهد. با این حال انتقال به این گزینه‌ها نیازمند تغییرات اساسی سیاست و همکاری بین‌المللی برای اطمینان از مدیریت عادلانه منابع است.

راهکارها و پیشنهادات: برای بهبود مدیریت منابع غذایی دریاهای آزاد، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

ـ تقویت نقش سازمان‌های منطقه‌ای شیلات با اعطای اختیارات بیشتر برای نظارت و اعمال جریمه.

ـ استفاده از فناوری‌های نوین، مانند ماهواره‌ها و ردیابی کشتی‌ها برای مقابله با صید غیر قانونی.

ـ ترویج همکاری بین‌المللی برای جمع‌آوری داده‌های علمی و به اشتراک‌گذاری آن‌ها.

ـ تشویق دولت‌ها به جایگزینی یارانه‌های صیادی مضر با مشوق‌هایی برای صید پایدار.

این تحولات، درک یکسانی از اصل توسعه پایدار ارائه نمی‌دهند و عدم اطمینان قابل توجهی در مورد محتوای هنجاری این اصل وجود دارد. از آنجایی که این اصل تا چه حد می‌تواند کشورها را از نظر قانونی ملزم کند، قابل بحث است، ضروری است که اصل توسعه پایدار با جزئیات بیشتری در UNCLOS بیان شود.

مشارکت نویسندگان

مرضیه توانگر تمامی مراحل پژوهش را به انجام رسانده و ضمن تأیید نسخه نهایی، مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته است.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده است.

تأمین مالی

نویسنده اظهار می‌نماید که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده است.

بیانیه هوش مصنوعی

از ابزار هوش مصنوعی Scispace برای کمک در ایده‌پردازی اولیه و یافتن منابع موجود استفاده شده است. این ابزار در تحلیل داده‌ها، تفسیر نتایج یا نگارش نهایی بخش‌های علمی نقشی نداشته است.

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

References

1. United Nations. The Right to Food in the Context of Climate Change. Global Report. Approved in New York; 2021.

2. United Nations. Convention on the Law of the Sea. Montego Bay: UNCLOS; 1982.

3. Available at: https://abadis.ir/fatofa/%D8%B5%DB%8C%D8%AF-%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%84/.

4. Mazhari M, Hosseinzadeh R. Investigating the limitation of trawl fishing in environment-related laws with emphasis on the 50th principle of Iran's constitution. Legal Research Quarterly. 2024; 27(2): 76-95. [Persian]

5. Tetzlaff K. Bottom Trawling on the High Seas - Protection under International Law from Negative Effects. New Zealand Journal of Environmental Law. 2005; 9: 239-285.

6. Dureuil M, Dureuil M, Boerder K, Burnett KA, Froese R, Worm B. Elevated trawling inside protected areas undermines conservation outcomes in a global fishing hot spot. Science. 2018; 362(6421): 1403-1407.

7. Elomari D. Human impacts 1: Sea fisheries and aquaculture. Amesterdam: Elsevier eBooks; 2022. p.389-458.

8. Tanneeru U. Review Spotlight on One of Our Human Rights Security-Food Security. Journal of Food and Dairy Technology. 2016; 4(3): 1-8.

9. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World. FAO: Rome; 2023.

10. CESCR. General Comment No.12. 1999.

11. Ayala A, Meier BM. A Human rights approach to the health implications of food and nutrition insecurity. Public Health Rev. 2017; 38: 1-10.

12. Proelß A, Maggio AR, Blitza E, Daum O. United Nations Convention on the Law of the Sea. C.H.Beck: Hart, Nomos; 2017.

13. Barrie G. The 1982 United Nations law of the sea convention: Unresolved issues remain. Obiter. 2021; 42(3): 529-546.

14. UN Fish Stocks Agreement. 2001.

15. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES). 1973.

16. Convention on Biological Diversity (CBD). 1992.

17. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). 1992.

18. Convention on the Western Indian Ocean Tuna Organization (WIOTO). 1991.

19. The United Nations Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks. 1995.

20. Code of Conduct for Responsible Fisheries. 1995.

21. High Seas Treaty: A Historic Agreement to Protect Ocean Life. BBC News. 2023.

22. Arief R. Pengaturan genuine link kebangsaan kapal dalam United Nations convention on the law of the sea (unclos) 1982 dan implementasinya di Indonesia. 2015.

23. Victorero L, Victorero L, Watling L, Palomares MLD, Nouvian C. Out of Sight, But Within Reach: A Global History of Bottom-Trawled Deep-Sea Fisheries From>400 m Depth. Frontiers in Marine Science. 2018; 5: 1-17.

[Downloaded from mail.healthlawjournal.ir on 2026-11-18]

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت سینا می‌باشد.